

Mr. Borislav Petrović, viši asistent

NEKI ASPEKTI KRIMINALISTIČKO-PRAVNE PROBLEMATIKE TERORIZMA

Uvod

Kao što je poznato, ne postoji jedinstven pojam terorizma u nuci uopšte, pa samim tim ni u krivičnom pravu niti kriminalistici. Razloga za to ima mnogo i bilo bi izlišno nabrajati ih ovom prilikom. Sve se, uglavnom, svodi na različito poimanje sadržaja terorizma i njegovih ciljeva, od strane pojedinih država. Bez obzira što se danas ponekad javljaju dileme, da li je terorizam politički ili klasični delikt, preovladava ipak politička dimenzija, tj. posebne pobude iz kojih se vrši i ciljevi koji se terorizmom žele ostvariti. To, po našem mišljenju, jeste glavni razlog, ne samo nepostojanja jedinstvene definicije, već naprotiv postojanja mnogo različitih definicija, čiji broj je odavno premašio cifru od 100. Mi se nećemo baviti određivanjem definicije terorizma, ali ove kratke napomene imaju određenih refleksija na krivičnopravni aspekt, tj. inkriminisanje terorističke djelatnosti, a zatim posredno i na kriminalistički aspekt, tj. otkrivanje, istraživanje, dokazivanje, ali i prevenciju terorizma. U pogledu definisanja i inkriminisanja, praktično svaka država ima pravo da terorizam definiše i inkriminiše prema sopstvenom određenju, pridržavajući se preuzetih obaveza iz međunarodnih konvencija iz ove oblasti. To može imati za posljedicu da se određene radnje u nekim državama smatraju krivičnim djelom terorizma, a u drugim ne. Takođe, mogu se pojaviti i određene negativne implikacije na planu međunarodne saradnje u borbi protiv terorizma.

1. Kraći istorijski osvrt na terorizam

Značajno je istaći da je terorizam veoma star fenomen, a istovremeno relativno nova inkriminacija. Većina autora, među kojima Babović (554) i Klarin (33) pominju engleza Voltera Lakera kao jednog od najkompetentnijih istoričara političkog nasilja, koji se bavio istraživanjem iz ove

oblasti. Prema Lakerovim istraživanjima, terorizam vuče korijene iz Antičke Grčke i Rima, a vezan je za ubistva tiranina. U to vrijeme, takva ubistva bila su opravdana, a ubica tiranina smatran je nacionalnim herojem.

Tkalec i Paraminski (463) navode da su prvi oblici terorizma bili izraženi u nasilju i likvidaciji pojedinaca od strane pojedinaca. Prema ovim autorima, najpoznatiji oblici terorizma nastali su i ostvarili se u Francuskoj, Carskoj Rusiji, Srbiji i SAD, gdje je atentat prevashodno bio uperen protiv monarha ili šefa države.

Prema Klarinu (34) početak savremenog terorizma najčešće se vezuje za jedan period (1793 – 1794.g.) francuske revolucije, kada je praksa terora nad neprijateljima ozakonjena i široko primjenjivana. U tom periodu, koji je nazvan vladavina Terora, na giljotinu je poslano preko 40 000 “neprijatelja francuske revolucije”. Pored toga, ovaj autor ističe da je krajem devetnaestog stoljeća podstrek razvoju terorizma dao i njemac Karl Hajncen, koji se smatra jednim od utemeljivača doktrine modernog terorizma (1).

Tkalec i Paraminski (467 i 468) ističu da danas u svijetu ima vrlo malo zemalja u kojima se terorizam nije javio u različitim oblicima i u većem ili manjem obimu. Zabrinjavajuće je da među teroristima u svijetu postoji određena povezanost, koja dolazi do izražaja kako u fazi pripremanja, tako i u fazi izvršenja terorističkih akata (2).

Kada je u pitanju krivičnopravni aspekt, termin terorizam upotrebljen je prvi put na Trećoj međunarodnoj konferenciji za unifikaciju krivičnog prava, 1930. godine u Brislu, kada se terorizam pokušao definisati kao “umišljajna upotreba sredstava koja mogu proizvesti opštu opasnost”. U Parizu, 1931. godine inicirana je, a u Ženevi 1937. godine donesena Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju terorizma, koja na žalost nikada nije stupila na snagu. Godine 1972. donesena je Rezolucija Ujedinjenih Nacija o međunarodnom terorizmu, koja obavezuje sve zemlje članice da otkrivaju i gone teroriste. Nakon pomenute rezolucije, godine 1973, u Krivičnom zakonu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije prvi put je uvedena inkriminacija o terorizmu (član 113-a). U drugoj polovini ovog stoljeća usvojen je veći broj međunarodnih konvencija koje su tretirale razne aspekte borbe protiv terorizma, a koje su istovremeno poslužile i kao izvor za uvođenje novih inkriminacija u Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (3). Nakon evropske konvencije o suzbijanju terorizma iz 1990. godine u Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije uvodi se i inkriminacija međunarodnog terorizma (član 155 a).

2. Neki segmenti kriminalističko-istražnog postupanja

Našu pažnju posvetićemo razmatranjima o kriminalističko-istražnom radu po saznanju za izvršeni delikt terorizma, sa akcentom na najprioritetnije mjere i radnje u okviru toga, te kritične momente koji, ponekad, mogu rezultirati pogreškama u radu.

2.1. Načini saznanja za delikt terorizma

S obzirom da se radnja izvršenja krivičnog djela terorizma sastoji najčešće u izazivanju eksplozije ili požara, logično je da to ne može proći nezapaženo od strane građana koji borave ili se zateknu u blizini mjesta izvršenja. Tako je za pretpostaviti da će se za ovo krivično djelo najprije saznati od građana. Druga varijanta, koja je u svijetu uglavnom karakteristična, ali ne i u našoj zemlji, jeste oglašavanje samih terorista, najčešće sredstvima informisanja, nekad prije a nekada nakon terorističkog akta. Naravno i operativnim kriminalističkim radom moguće je doći do određenih saznanja o pripremanju, pokušaju ili izvršenju terorističkog delikta. Saznanje za pripremanje ili pokušaj (kada se najčešće obavijest odnosi na postavljeni, ali neeksplozirani eksploziv) je najefikasnije, jer se sprečavaju posljedice u vidu povreda raznih vrsta.

2.2. Obezbjedeње lica mjesta

Po saznanju za izvršenje bilo kojeg krivičnog djela, pa tako i terorizma, treba postupati po kriminalističkom načelu brzine, tj. što hitnije izaći na mjesto kriminalnog događaja u cilju obezbjeđenja. U cilju zakonitog i stručnog rada policije neophodno je postupati sa najvećim stepenom pažnje i odgovornosti kako ne bi došlo do propusta koje bi kasnije bilo teško ispraviti. Prije svega, ne treba apriori polaziti od pretpostavke da je u pitanju isključivo teroristički akt, sve dok se ne obavi uviđaj, pod uslovom da se unaprijed nije oglasila neka teroristička organizacija koja je preuzela odgovornost. Naravno, ne treba isključiti ni mogućnost lažne dojave, koja se može konstatovati tek izlaskom na lice mjesta i vršenjem kriminalističkih provjera. U svakom slučaju, bez obzira šta je, od koga i na koji način prijavljeno, prvom zvaničnom informacijom treba smatrati onu koja je upućena, od strane policajaca koji su izašli na lice mjesta, operativnom dežurnom u nadležnoj policijskoj stanici. Tek tada, kada je na ne-

posredan način utvrđeno da se desila eksplozija, požar ili druga opšteopasna radnja ili akt nasilja, moguće je organizirati i poduzeti potrebne kriminalističke i istražne radnje.

Prije svega, zavisno od posljedica, neophodno je obezbjediti mjesto kriminalnog događaja. Paralelno s tim, hitno se pristupa formiranju uviđajne ekipe u cilju što bržeg izlaska na mjesto kriminalnog događaja.

Ekipa koja vrši obezbjeđenje ima veoma delikatan posao, koji se sastoji od blokiranja određenog prostora, zadržavanja očevidaca, a ukoliko ima povrijeđenih osoba, prioritetno je njihovo zbrinjavanje. Pružanje pomoći povrijeđenima podrazumijeva ulazak u prostor koji je označen kao mjesto događaja, što uvijek nosi rizik od mogućnosti uništenja i oštećenja određenih tragova koji su nastali izvršenjem krivičnog djela. Ako se uz to radi o više povrijeđenih osoba, onda nedovoljno brojna ekipa za obezbjeđenje praktično može biti lišena mogućnosti da zadrži eventualne očevice i obavi informativni razgovor s njima. Ako se uz sve to radi o nesreći većih razmjera sa mnogo žrtava, onda je na mjestu događaja neizbježno kretanje većeg broja službenih osoba, kao što su medicinsko osoblje, vatrogasci te građani koji bi pritekli u pomoć povrijeđenima. U takvom slučaju, krajnji efekti uviđaja mogu biti umanjeni, što može značiti slabiju polaznu osnovu na rasvjetljavanju i dokazivanju izvršenog krivičnog djela. Ovakve posljedice su česti pratilac upravo terorističkih akata, što u svakom slučaju otežava i usložnjava rad uviđajne ekipe i usporava planiranje i poduzimanje određenih kriminalističkih i istražnih radnji u cilju otkrivanja i hvatanja učinilaca. Ukoliko na licu mjesta nema žrtava i povrijeđenih osoba, onda se prvo vrši pogodno označavanje kruga lica mjesta (što nije isključeno ni ako ima žrtava, ali zbog hitnosti njihovog zbrinjavanja u početku može izostati), kako se ne bi oštetili ili uništili tragovi. Na lice mjesta ne smije se dozvoliti pristup nikome do dolaska uviđajne ekipe. Taj dio posla, naizgled jednostavnog, nije uvijek lako obaviti. U slučaju atmosferskih neprilika (kiša, snijeg) potrebno je, u skladu sa trenutnim mogućnostima zaštititi određene vidljive tragove, kao što su tragovi krvi, stopala, vozila, pazeći istovremeno da se ne unište mikrotragovi. Pored toga, jedna od poteškoća je sprečavanje rukovodnih osoba različitih nivoa, prije svega iz policije, da se ne kreću po mjestu kriminalnog događaja. Neovlaštenim i nepotrebnim kretanjem po tom mjestu, ne samo da se mogu oštetiti i uništiti postojeći, već se ostavljaju i novi tragovi (stopala, opušak, pljuvačka, otisak prsta) što može dovesti do pogrešnog zaključka o odvijanju kriminalnog događaja ili njegovog dijela, tj. stvoriti kod uviđajne ekipe krivu sliku o samom toku izvršenja krivičnog djela i to onog dijela koji se odnosi na kretanje učinilaca delikta.

Ekipa koja obezbjeđuje lice mjesta mora računati s tim da na tom mjestu može postojati i neeksplozivnih naprava koje mogu izazvati naknadne teške posljedice. To praktično znači da je prije vršenja uviđaja potrebno izvršiti kontradiverzioni pregled kompletnog mjesta kriminalnog događaja i njegove okoline. Tako se mogu spriječiti još teže posljedice konkretnog krivičnog djela.

Jedan od zadataka za obezbjeđenje lica mjesta je i prikupljanje obavještenja o kriminalnom događaju. To se vrši zadržavanjem osoba zatečenih na licu mjesta i kraćim informativnim razgovorom sa njima. Tako je moguće prikupiti informacije o prethodnom događaju ali i njegovim akterima. Zavisno od načina izvršenja djela moguće je, po brzom izlasku na lice mjesta i zaticanju očevidaca, preduzeti mjere na organizovanju potjere za učiniocima koji su prethodno napustili mjesto izvršenja krivičnog djela.

2.3. Uviđaj

Ovom prilikom neće biti govora o svim aspektima uviđaja kao istražne i kriminalističke radnje, već samo o pojedinim, po našem mišljenju, kritičnim momentima koji su karakteristični za ovu vrstu delikata.

Formiranju uviđajne ekipe mora se posvetiti posebna pažnja. Bez obzira na hitnost u postupanju i određena ovlaštenja koja policija ima po Zakonu o krivičnom postupku (4), smatramo da uviđajem treba rukovoditi istražni sudija, a da pored njega u ekipi budu kriminalista – specijalista za ovu vrstu delikata, kriminalistički tehničar, po potrebi i ljekar sudsko-medicinske struke i stručna osoba. Uviđaju bi trebao prisustvovati i nadležni tužilac. Tako formirana uviđajna ekipa garancija je zakonitog, stručnog i efikasnog istražno-kriminalističkog rada na mjestu kriminalnog događaja.

Po dolasku na lice mjesta, rukovodilac uviđajne ekipe stupa u kontakt sa policajcima koji vrše obezbjeđenje, kako bi se informisao o svemu što je zapaženo i što se dogodilo od momenta izlaska na lice mjesta pa do dolaska uviđajne ekipe, uključujući sve prikupljene informacije, zapažanja i eventualne promjene na licu mjesta. Nakon toga, uviđajna ekipa vrši osmatranje prethodno označenog lica mjesta u cilju što bolje orijentacije, prije nego što se pristupi poduzimanju statičke faze uviđaja.

Zadatak uviđajne ekipe je da nastoji pronaći tragove i predmete koji bi poslužili za davanje odgovora na zlatna pitanja kriminalistike, koja se odnose na utvrđivanje mjesta i vremena izvršenja krivičnog djela, načina i sredstava izvršenja, zatim šta je objekat napada, da li se radilo o je-

dnom ili više učinilaca, koji je motiv izvršenja i najzad o kojem krivičnom djelu se radi. Smatramo da nije jednostavno dati odgovor na pitanje šta se desilo, tj. da li je u pitanju delikt terorizma ili je u pitanju neko drugo krivično djelo, na primjer, ubistvo ili uzimanje talaca. Klasični teroristički akti, uglavnom ostavljaju dosta tragova na mjestu izvršenja, a neki od njih su tragovi eksplozije, ostaci sastavnih dijelova eksplozivnog tijela, tragovi kretanja ljudi i automobila, tragovi krvi, pa čak i otisci prstiju. Naravno, ne treba zanemariti ni izgubljene i odbačene predmete, kao što su opušci, kutija od šibica, kutija od cigareta, vlakna odjeće i slično. Neophodno je da rukovodilac uviđajne ekipe izvrši misaonu rekonstrukciju događaja, jer će, pokušavajući da se stavi u ulogu učinioca biti u prilici da pronađe što više dokaza, koji će poslužiti uspješnijem vođenju krivičnog postupka. Krajnji cilj uviđaja je da se utvrde svi relevantni elementi na osnovu kojih bi se mogla odrediti pravilna kvalifikacija krivičnog djela. Pravilno kvalifikovanje, i to odmah nakon uviđaja nije važno samo zbog krivičnog postupka koji će uslijediti, već i zbog konkretnog informisanja javnosti. Posebno je važno prvo saopštenje, tj. prva zvanična informacija o krivičnom djelu koje je izvršeno.

Kao što je poznato, jedan od ciljeva terorista je i izazivanje straha i nesigurnosti kod građana. Bez vijesti u sredstvima informisanja, teroristi teško mogu postići takav krajnji efekat. Zato je pitanje informisanja javnosti veoma značajno, kako u pogledu pravovremenosti tako i tačnosti informacije. Tačnost informacije zavisi direktno od precizne kvalifikacije krivičnog djela. Ako se prilikom uviđaja utvrdi takvo činjenično stanje (radnja izvršenja sa prouzrokovanom štetnom posljedicom) koje bi odgovaralo terorizmu, još uvijek može postojati dilema da li je u pitanju krivično djelo terorizma iz člana 146 Krivičnog zakona Federacije BiH ili međunarodnog terorizma iz člana 168 Krivičnog zakona Federacije BiH. Jer, određene radnje kao što su izazivanje eksplozije, požara, otmica, predstavljaju krivično djelo terorizma, odnosno međunarodnog terorizma samo ako su izvršene s namjerom da se ugrozi ustavni poredak i bezbjednost naše zemlje, ili da se naškodi stranoj državi ili međunarodnoj organizaciji. Ovakve namjere koje su elemenat bića krivičnog djela terorizma odnosno međunarodnog terorizma, nije lako utvrditi, pa bi davanje paušalnih informacija moglo biti samo kontraproduktivno. Informacija koja govori o terorizmu, bilo da je tačna ili pogrešna (u smislu kvalifikacije djela) u krajnjoj liniji može imati isti efekat, a to je efekat zastrašivanja. U vezi s tim, Pašanski (5) navodi interesantan insert iz intervjua jednog teroriste iz grupe Bader-Majnhof, koji kaže: "Nas je uostalom stvorila štampa. Poslije svake akcije gledali smo televiziju i ustanovljavali šta policija nije uspjela

uraditi. Sutradan smo kupovali novine i svi smo ih čitali pažljivo, svaki red. Kada bih se ja pitao, zabranio bih svako izvještavanje. Uvijek smo se bojali da poslije neke naše akcije štampa ne učuti. Jednom smo bacili bombu na vrata nekog apelacionog sudije i štampa o tome nije obavijestila. Odlučili smo tada da pošaljemo štampi sami izvještaj o ovom atentatu. Pri svakom dogovaranju o sljedećoj akciji, odlučujuće je bilo koliki će biti publicitet". Ovi navodi nedvosmisleno ukazuju da zvanično izvještavanje o terorizmu mora biti, prije svega, tačno, zatim pravovremeno (pitanje pravovremenosti ne znači i hitnost) i najzad precizno.

Opredjeljujući se, u našem radu, za navedeni sastav uviđajne ekipe, nastojali smo obezbjediti sve preduslove za efikasno obavljanje uviđaja, čime bi se, pored ostalog, krivično djelo pravilno kvalifikovalo, a tek nakon toga izvršila procjena o pravovremenom i korektnom informisanju javnosti. Uviđajna ekipa, kakvu smo predložili, garantuje zakonitost u svakom pogledu, pa i po pitanju informisanja. Ako bi takav rad predstavljao pravilo, što sada na žalost nije uvijek slučaj, onda se ne bi dešavalo da se krivično djelo olako ili čak proizvoljno kvalifikuje kao terorizam i, što je najgore, određene osobe proglašene kao teroristi, ili se pak ukaže na mogući krug terorista. Ukoliko se u toku krivičnog postupka utvrdi da nije u pitanju terorizam, onda u javnosti dolazi do konfuzije i naravno nepovjerenja. Ovo nepovjerenje može se odnositi kako prema državnim organima tužilaštva, suda, policije, tako i prema sredstvima informisanja. I najzad, u prilog preciznosti, smatramo da informacije moraju biti takve da se iz njih može nedvosmisleno zaključiti o kakvom stepenu vjerovatnoće je riječ, tj. da li su to samo osnovi sumnje (što bi najčešće bio slučaj nakon uviđaja), ili osnovana sumnja (nakon pokretanja istrage), ili je neko optužen za određeno krivično djelo, ili je pak određena osoba osuđena za krivično djelo terorizma, međunarodnog terorizma, ili neko drugo krivično djelo. Na žalost, tako preciznih informacija nema mnogo u našim sredstvima informisanja, već se, upravo kod teških krivičnih djela, odmah nakon početnih policijskih radnji na otkrivanju krivičnog djela i učinioca u sredstvima informisanja pojavljuju članci iz kojih se može izvesti zaključak koji ni u kom slučaju ne odgovara pravom stanju stvari. Naravno, izvori informacija su kako zapažanja novinara, tako i zvanične izjave odgovornih osoba iz državnih organa, najčešće Ministarstva unutrašnjih poslova.

Posvećujući značajnu pažnju informisanju, nemamo namjeru nikoga optuživati, već iznosimo tolerantnu i, nadamo se, korektnu dobronamjernu, više sugestiju nego kritiku kako bi trebalo postupati u pogledu informisanja kada se radi o izvršenim krivičnim djelima, pogotovo onim najtežim.

Pravilno kvalifikovanje krivičnog djela će, ponajprije, uticati na efikasnost otkrivanja i hvatanja počilaca. Ako je uviđajem utvrđeno da se radi o terorizmu, onda će uslijediti potraga za teroristima, ako je u pitanju neko drugo krivično djelo (ubistvo ili otmica), onda za ubicama ili otmičarima. Kao što vidimo, ovdje je krivičnopravni aspekt polazna osnova za poduzimanje adekvatnih istražnih i kriminalističkih radnji, pa mu je zato potrebno posvetiti najveću pažnju.

Fusnote

- 1) Za Hajncena – polazna tačka je ubistvo tiranina: takve oslobodilačke akcije izvode se u svim vremenima i na svim mjestima: “ako morate da razorite polovinu kontinenta i da prolijete more krvi da biste srušili partiju varvara, nemajte nikakvih skrupula ni savjesti”. Hajncen je razmišljao i o primjeni sredstava za masovnu destrukciju. Snazi i uvježbanosti snaga represije, moguće je suprotstaviti se samo oružjima koja može upotrijebiti mala grupa ljudi, ali koja će izazvati velika razaranja i veliku pometnju u redovima režima. Zato je velike nade polagao u bojne otrove, balističke projektele i mine, koje jednog dana mogu razoriti čitave gradove sa 100 000 stanovnika. (Citat prema: Klarin, M.: Terorizam, Politika, Beograd, 1978, str. 34 i 35).
- 2) Prilikom istrage povodom masakra na Rimskom aerodromu, italijanski istražni organi su iznijeli pretpostavku (koju su kasnije takođe iznijeli i zapadnonjemački eksperti) da grupe bliskoistočnih terorista veoma lako djeluju na nepoznatom terenu zbog logističke i informativne podrške koju im pružaju “uslužne agencije” terorizma i krupnog kriminala. Takvu agenciju, sa ograncima širom Evrope, čine profesionalni kriminalci, koji imaju veoma razgranate veze, kojima obezbjeđuju oružje, baze, informacije. Motiv njihovog djelovanja je isključivo novac. (Citat prema: Pašanski, M.: Konstante terorizma, 13. maj, broj 2, Beograd, 1988, str. 66).
- 3) Riječ je o inkriminacijama uzimanje talaca (član 170), otmica vazduhoplova ili plovila (član 321), ugrožavanje bezbjednosti leta vazduhoplova (član 322), neovlašćeno pribavljanje i raspolaganje nuklearnim materijama (član 311) i ugrožavanje bezbjednosti nuklearnim materijama (član 312) Krivičnog zakona Federacije BiH. Ove inkriminacije, po našem krivičnom zakonu nisu teroristički akti, ali su svakako u uskoj vezi sa terorizmom.
- 4) Vidi član 146. Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH.
- 5) Vidi Pašanski, M.: cit. rad, str. 68. (Citat prema Aleksić, Ž.: Kriminalistički osvrt na strategiju terorizma, Arhiv za pravne i društvene nauke, br. 1-2/1980, str. 148).

LITERATURA

1. Babović, B.: Pojam i značaj međunarodnog terorizma, Priručnik, 1989; 6: 553-563.
2. Golja, J.: Tragovi na mjestu eksplozije bombe, Priručnik, 1986; 6: 561-569.
3. Klarin, M.: Terorizam, Politika, Beograd, 1978, 127. str.
4. Komentar Krivičnog zakona SFRJ, grupa autora, pod redakcijom N. Srzentića, Savremena Administracija, Beograd, 1988.
5. Krivični zakon Federacije BiH, Sarajevo, 1998.
6. Krivokapić, V.: Kriminalistika taktika, Beograd, 1997. 360.str.
7. Pašanski, M.: Konstante terorizma, 13. maj, 1988; 2: 58 – 68.
8. Tkalec, S., Paraminski, M.: Terorizam, Priručnik, 1989; 5: 469-478.
9. Vodinelić, V., Aleksić, Ž.: Kriminalistika, informator, Zagreb, 1990, 659.str.
10. Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH, Sarajevo, 1998.